

Výskum filozofie dejín v období osvietenstva na Prešovskej univerzite v Prešove

Alexandra Hudáčová
Sandra Zákutná

Prešovská univerzita
v Prešove

Výskum filozofie dejín v osvietenskej filozofii sa na Inštitúte filozofie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove zameriava na analýzu základných východísk skúmanej problematiky, interpretujúcej človeka a jeho miesto v spoločnosti z dejinnej perspektívy, ktorá sa vo filozofii 18. storočia stáva dominantnou. Osemnásť storočie znamenalo definitívne odbremenenie sa od teologizovania dejín a usilovalo sa skôr o nové pozitívne nahliadanie smerom do budúcnosti, spojené s víziou pokroku, novej energie a viac či menej opatrným optimizmom. E. Angehrn spomína aj ďalší predpoklad vzniku filozofie dejín, ktorým bolo moderné zhodnotenie subjektu.¹ A. Tucker, zostavovateľ rozsiahlej práce *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*, uvádza, že filozofia dejín je podľa neho priame filozofické skúmanie dejín a zaoberá sa otázkami o dejinách, napr. či sú nevyhnutné alebo podmienené, či majú smer alebo sú náhodné, a ak majú smer, čo ním je, aký je a prečo sa rozvíja.² Najväčší rozmach dosiahla táto disciplína v osemnástom storočí, vrcholila Heglom, no jej reflexie, ako aj pýtanie sa na zmysel dejín sú vo filozofickom uvažovaní stále prítomné – i keď už určite nie je možné hovoriť o jej dominantnom postavení na poli filozofie.

Otázkou je, prečo došlo k úpadku tejto formácie. Ako prvý dôvod možno uviesť rozpad filozofie rozumu, reprezentovanej nemeckým idealizmom, čím skončila aj jeho filozofia dejín. Druhým dôvodom je kríza, ktorú so sebou priniesla Francúzska revolúcia, znamenajúca koniec pocitu, že človek dokáže svoje dejiny ovládať. Prvotné nadšenie spojené s neskorším sklamaním znamenalo koniec filozofie dejín, ktorá si bola (alebo chcela byť) istá šťastným koncom sveta. Filozofia dejín ako kľúčová filozofia svojej doby mala určite svoje opodstatnenie, no zánik jej dominantnej pozície je oprávnený. Osemnásť storočie je nepochybne jej obdobím, no neskôr stráca svoju silu. Rohbeck ju nazýva problémovým dieťaťom moderny a pýta sa, či táto disciplína nie je už len v etape svojej nekoneč-

¹ Angehrn, E.: *Geschichtsphilosophie*. Stuttgart, Berlin, Köln: W. Kohlhammer Verlag, 1991, s. 15.

² Tucker, A.: *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*. Wiley-Blackwell, 2009, s. 4.

nej smrti.³ Filozofia dejín sa postupne stáva iba jednou z mnohých iných filozofií a Baumgartner v tomto kontexte uvádza myšlienku, že filozofia dejín je po skončení dejinnej filozofie kritikou historického rozumu a na dejiny poukazuje ako na regulatívnu ideu histórie ako nášho sebakporozumenia a konania. Je návodom na sebaopoznanie, nie však podnetom na sebaklam a pokúšaním k pýche.⁴

V rámci riešenia vedeckého projektu VEGA 1/0880/17 *Filozofia dejín v osvietenstve: Dejiny ako fundamentálny moment sebainterpretácie človeka v kontexte 18. storočia*, realizovanom na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, sa úsilie členov výskumného tímu primárne orientuje na využívanie kriticko-analytického postupu, umožňujúceho vymedzenie fundamentálnych problémových pozícií v rámci celku filozofie dejín osemnásteho storočia. Okrem členov riešiteľského tímu sa na práci na výskumných úlohách podieľajú aj odborníci z renomovaných zahraničných univerzít.

Jedným zo spoločných výstupov práce na výskume problematiky osvietenskej filozofie bola medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Človek, spoločnosť a dejiny v osvietenskej filozofii* (*Man, Society, and History in the Enlightenment Philosophy*), ktorá sa konala v dňoch 7. a 8. septembra 2018 na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Po úvodnom slove dekana Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, prof. PhDr. Vasilu Gluchmana, CSc., sa podujatie začalo plenárnou prednáškou prof. Norberta Waszeka z Université Paris 8 s názvom *What Was so Special about Scottish Ideas on History and Why Did They Matter to German Philosophy?* (*Čo bolo také zvláštne na škótskych úvahách o dejinách a prečo ovplyvnili nemeckú filozofiu?*). Autor sa v príspevku zamerail na škótske osvietenstvo – „zlatý vek“ škótskej filozofie, spojený s menami Francisa Hutchesona, Davida Huma, Adama Smitha či Adama Fergusona, pričom objasnil špecifické znaky škótskeho uvažovania o dejinách – teóriu štádií, ideu pokroku spoločnosti a ich spôsob písania „filozofických“ dejín. Prvý konferenčný blok pokračoval príspevkom predsedu Kant-Gesellschaft z univerzity v Trieri, prof. Bernda Dörflingera, *Was Kants Religionsphilosophie den historischen Offenbarungsreligionen zumutet* (*Čo vyžaduje Kantova filozofia náboženstva od historických náboženstiev zjavenia*). Tento príspevok mal za cieľ postaviť sa proti línii výkladu Kantovej osvietenskej filozofie náboženstva, ktorá predpokladá, že je možné dosiahnutie harmónie medzi jeho koncepciou náboženstva v medziach

³ Rohbeck, J.: Rehabilitating the Philosophy of History. In: Koslowski, P.: *The Discovery of Historicity in German Idealism and Historism*. Berlin, Heidelberg: Springer Verlag, 2005, s. 187 – 211, tu s. 187.

⁴ Baumgartner, H. M.: Philosophie der Geschichte nach dem Ende der Geschichtsphilosophie. Bemerkungen zum gegenwärtigen Stand des geschichtsphilosophischen Denkens. In: Nagl-Docekal, H. (ed.): *Der Sinn des Historischen. Geschichtsphilosophie Debatten*. Fischer Taschenbuch Verlag, 1996, s. 151 – 172, tu s. 169.

rozumu a v medziach historických náboženstiev zjavenia.

Margit Ruffing z Kant-Forschungsstelle na Johannes Gutenberg-Universität v Mainzi vystúpila s príspevkom *Freiheit des Menschen, Freiheit des Bürgers bei Kant* (Sloboda človeka, sloboda občana u Kanta). Autorka sa v štúdiu zaoberala otázkou „spravodlivosti v práve“, ktorú je potrebné nastoliť a zároveň s tým filozoficky reflektovať vnútorný vzťah medzi právom a morálkou. Na túto otázku sa snaží odpovedať pomocou Kantovej metafyziky mravov, zatiaľ čo jeho politická teória patrí do jeho etiky. Zdôrazňuje, že adekvátne chápanie slobody, rozdelené na vnútornú (sloboda individuálnej ľudskej bytosti) a na vonkajšiu (občiansku) slobodu, ktorá môže podobne ako koncept povinnosti a práva slúžiť ako základ pre teóriu „morálnej politiky“. Tomasz Kupś z univerzity v Toruni vo svojom príspevku *Religiöse Grundsätze politischer Gemeinschaften (Kant und seine Fortführer)* (Náboženské princípy politických spoločenstiev (Kant a jeho nasledovníci)) upriamil pozornosť na cirkev, ktorá je „eticou komunitou podliehajúcou Božej morálnej legislatíve“. Upozorňoval, že na vytvorenie etickej komunity musíme brať do úvahy existenciu morálne dobrých ľudí. Autor sa posunul ďalej v problematike, keď predpokladá, že ľudia sú schopní vytvoriť etickú komunitu na základe vonkajšieho morálneho zákonodarcu, teda Boha.

Bartosz Żukowski z univerzity v Lodži sa v príspevku *Untimely Enlightenment. Richard Burthogge's Idealism* (Predčasné osvietenstvo. Idealizmus Richarda Burthogga) zamerail na teóriu ľudskej mysle, ktorú vypracoval Richard Burthogge a svojím myslením ovplyvnil svojich nasledovníkov a anticipoval aj Kantovo uvažovanie o ľudskej mysli. Adam Grzebiński z univerzity v Toruni sa vo svojom príspevku *Hume's Historical and Political Essays and His "Science of Human Nature"* (Humove historické a politické eseje a jeho „veda o ľudskej prirodzenosti“) snažil odpovedať na otázku, do akej miery možno považovať Humove historické eseje za súčasť jeho koncepcie ľudskej prirodzenosti. Anna Markwart sa v príspevku *Why is Sympathy so Complicated?* (Prečo je súcit taký komplikovaný?) koncentrovala na problematiku súcitu u Adama Smitha a na to, ako sa v súčasnosti o tejto téme v súvislosti s Adamom Smithom diskutuje. Sandra Zákutná s témou *Kant on History in the Context of 18th Century Philosophy of History* (Kantove úvahy o dejinách v kontexte filozofie 18. storočia) najprv priblížila problematiku filozofie dejín v 18. storočí v súvislosti s otázkami pokroku v dejinách a vytvorenia občianskej spoločnosti a následne sa zameraila na Kantov model filozofie dejín. Prvý konferenčný deň uzavrel Rafał Michalski s príspevkom *Johann Gottfried Herders Gechichtsphilosophie* (Filozofia dejín Johanna Gottfrieda Herdera). Príspevok zdôrazňoval najmä Herderov záujem o otázky človeka a opodstatnenie prirodzenosti človeka v dejinách.

Druhý deň konferencie otvoril František Mihina s príspevkom *Ludská priro-*

dzenosť ako antropologické insolubium, v ktorom sa venoval otázke ľudskej prirodzenosti z viacerých hľadísk, pričom konštatoval, že architektúru skúmania ľudskej prirodzenosti je potrebné projektovať na základoch nie partikulárneho, ale celostného prístupu, abstrahovať od všetkých individuálnych odlišností, neopomenúť však nijakú z podstatných charakteristík. Ľudská prirodzenosť ako súčasť philosophiae perennis. Kinga Kaškieviczová z univerzity v Toruni prezentovala príspevok *Taste as a Cognitive Ability Shared by All People in the Concept of Salomon Maimon* (*Vkus ako kognitívna schopnosť vlastná všetkým ľuďom v koncepcii Salomona Maimona*). Podľa Maimona vkus nie je len silnou estetickou hodnotou, ale aj nástrojom na pochopenie človeka vo svete ako spoločenskej bytosti, ktorá vytvára a chápe kultúru. Ondrej Marchevský vo svojom príspevku *A. N. Radiščev a osudy ruského osvietenstva* predstavil osvietenstvo v dejinách ruského filozofického myslenia so zameraním na A. N. Radiščeva. Finálny príspevok *Optimizmus osvietenskej idey pokroku* odprezentoval Peter Kyslan. Venoval sa v ňom osvietenskej ideji pokroku vo dvoch variantoch, Condorcetovom a Kantovom, a v závere príspevku sa zameral na polemiku s kritikou idey pokroku osvietenstva v diele M. Horkheimera a T. Adorna *Dialektika osvietenstva*.

Výstupy zahraničných a domácich autorov, výskumné aktivity riešiteľského kolektívu, ako aj uskutočnená medzinárodná vedecká konferencia dokazujú, že problematika osvietenskej filozofie a otázky o človeku a dejinách majú opodstatnenie aj v dnešnom filozofickom diskurze a problematike filozofie dejín je potrebné venovať pozornosť. Okrem uvedeného výskumného grantu VEGA sa otázkam filozofie dejín na Inštitúte filozofie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove venuje aj grantová úloha VEGA 1/0280/18 *Kant a filozofia dejín*.

Mgr. Alexandra Hudáčová

Inštitút filozofie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Prešov, Slovenská republika

alexandra.hudacova@smail.unipo.sk

doc. Mgr. Sandra Zákutná, PhD.

Inštitút filozofie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Prešov, Slovenská republika

sandra.zakutna@unipo.sk